

Boris Golec

»Enajsta šola na Vrhniki« – ustanova častitljive starosti, a slabega slovesa

Po sledeh stare kranjske zbadljivke, ki ji je Cankar rešil ime in Vrhniki opral čast

GOLEC Boris, doc. dr., višji znanstveni sodelavec,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg
4, SI-1000 Ljubljana

811.163.6'373.7: 821.163.6.09Cankar I.
821.163.6.09Cankar I. : 811.163.6'373.7

»ENAJSTA ŠOLA NA VRHNIKI« – USTANOVA
ČASTITLJIVE STAROSTI, A SLABEGA SLOVESA
*Po sledeh stare kranjske zbadljivke, ki ji je Cankar
rešil ime in Vrhniki opral čast*

Nastanek prispevka je spodbudilo avtorjevo odkritje re-
kla z zbadljivo ostjo *enajsta šola na Vrhniki*, zapisanega v ar-
hivskem viru že zgodnjega leta 1744. Zasledovanje njegovega
pojavnja je pokazalo, da gre za zelo star frazem, ki je konec
19. stoletja prešel v slovensko leksikografijo, kmalu zatem pa
doživel popolno pomensko preobrazbo. Največji slovenski
pisatelj Ivan Cankar (1876–1918), rojen Vrhnčan, je namreč
zbadljivki, ki meri na prevzetnost in nevednost Vrhnčanov,
v literarnem delu iz leta 1914 odvzel porogljivost. Frazemu je
pripisal pomen »pridobivanje življenjskih izkušenj pri otro-
cih zunaj šole in družine«, ki se je do danes uveljavil in ustalil
v slovenski frazeologiji, njegov prvotni posmehljivi pomen
pa je utonil v pozabo.

Prvotni pomen frazema *enajsta šola* je povezan s poime-
novanjem letnikov nekdanjega rednega šolanja, pri čemer je
enajsta stopnja »najvišja«, vendar neobstoječa. Razlog, da jo
je ljudski glas povezal prav z Vrhniko, je lahko dvojen: bodi-
si zaradi stereotipa o domišljavih Vrhnčanih bodisi zaradi
kake konkretne, toda pozabljene smešne prigode. Vrhnška
enajsta šola ima edino znano analogijo v t. i. »visoki šoli« v
podeželskem kraju Gablitz pri Dunaju.

Ključne besede: enajsta šola, Vrhnika, frazeologija, Ivan
Cankar, Pleteršnikov slovar, Višnja Gora, arhivski zapis, Ga-
blitz.

GOLEC Boris, Associate Professor, PhD, Senior
Researcher, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC
SAZU, Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana

811.163.6'373.7: 821.163.6.09Cankar I.
821.163.6.09Cankar I. : 811.163.6'373.7

»VRHNIKA'S ELEVENTH SCHOOL« – AN
INSTITUTION OF RESPECTABLE AGE BUT
POOR REPUTATION
*Following the traces of an old satirical saying from
Carniola whose name and Vrhnika's honour were
saved by Cankar*

The article was the result of the discovery of an archival
document that mentions the caustic gibe saying Vrhnika's
Eleventh School as early as 1744. Subsequent research showed
the phrase to be very old, and that it entered Slovene lexico-
graphy in the 19th century and soon underwent a complete
modification in its meaning. Slovenia's greatest writer, Ivan
Cankar (1876-1918), himself from Vrhnika, in a literary work
in 1914 deprived the scathing remark of its mocking tone,
which was directed at the pride and ignorance of the people
of Vrhnika. In his usage, the phrase referred to the "acquisiti-
on of life experience by children outside school and family",
which became its standard meaning in Slovene phraseology,
while its original mocking tone slipped into oblivion.

The original meaning of the phrase Eleventh School is
connected with the past names of grades in regular school,
the eleventh grade being the "highest", even though nonexi-
stent. The reason for the oral tradition's associating it spe-
cifically with Vrhnika could be twofold: either because of a
stereotype about the conceited people of Vrhnika, or because
of some actual but forgotten comical event. The only known
analogy of Vrhnika's Eleventh School is the so-called "High
School" in the country town of Gablitz near Vienna.

Key words: Eleventh School, Vrhnika, phraseology, Ivan
Cankar, Pleteršnik's dictionary, Višnja Gora, archival re-
cord, Gablitz.

Ko sem si pred poldrugim desetletjem v osrednjem slovenskem arhivu mladostno zagnano izpisoval iz dokumentov višnjegorskega mestnega arhiva, tako dobro ohranjenega le zaradi čudežnega spleta naključij,¹ sem tudi sam naletel na mali čudež. V enem od poltretje stoletje starih mestnih spisov sem namreč uzrl nekaj povsem nepričakovanega – omembo *enajste šole na Vrhniki*. Odkritje samo pravzaprav ne bi bilo nič tako nenavadnega, ko ne bi šlo za dokument iz »davnega« leta 1744, torej kar 170 let pred nastankom *enajste šole*, ki jo je tik pred izbruhom prve svetovne vojne literarno ovekovečil Ivan Cankar v spominih na svoje predšolsko otroštvo.²

Že zaradi zgodnjega nastanka višnjegorskega zapisa in posebnih okoliščin, v katerih je nastal, mi je ta omemba *enajste šole* obležala v spominu, nekje na meji med zavednim in polzavednim, kjer se nekoč bežno zaznane neobičajnosti in zanimivosti vztrajno upirajo pozabi. *Enajsta šola* iz prve polovice 18. stoletja, v popolnoma drugačnem pomenu, kot ga je uporabil Cankar, vendar postavljena na njegovo rodno Vrhniko, se mi je zdela preveč »anahrono nenavadna«, da bi mi, kot žal toliko drugega, mogla izpuhteti iz spomina. Torej ta besedna zveza sploh ni Cankarjeva iznajdba, ampak je z njo živelo najmanj pet ali šest rodov pred pisateljem, je bila bržčas prva misel, ki me je takrat, poleti 1993, prešinila v čitalnici Arhiva Slovenije. Odtlej me je obšla le še redko, vendar ravno tolikokrat, da je nekaj let pozneje nisem pozabil omeniti v enem zgodnjih letnikov te revije (1997),³ ne da bi se ukvarjal s pomenom ali zgodovino besedne zveze. Tako je »moja« *enajsta šola* skoraj enajst let obležala med zamislimi, ki bi jih kak učenec ali dijak poimenoval »odložljive šolske obveznosti«. Potem pa se nanje nekega dne spomni kot na drobec davnega, napol pozabljenega, a lepega in prijetnega, na doživetje iz neobvezne, nepredpisane, skratka iz *enajste šole*.

Takšen pomen so namreč tej »šoli« vedno znova pripisovali vsi, ki so pisno ali govorno ponavljali Cankarjevo reklo o *enajsti šoli* kot o neformalni ustanovi, ne-instituciji, ne-šoli, šoli življenja in praktičnih izkušenj, od katere je le še korak do samoiniciativnosti in ustvarjalne inovativnosti. Frazem je danes splošno razširjen in ga najdemo tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* z razlago »*enajsta šola: pridobivanje življenjskih izkušenj pri otrocih zunaj šole in družine*«. ⁴ Le kdo današnji še ni slišal za *enajsto šolo* s tem žlahtnim pomenom? Samo s tem in z nobenim drugim, kaj šele s popolnoma nasprotnim, ironično slabšalnim, kakršnega je ta, prvotno samo vrhniška »neustanova«, imela do Cankarja. Toda prav slabšalnost, ki se je nanašala na Vrhniko in Vrhnicanom ni bila v ponos, je živela vsaj dve stoletji ali nemara celo tri, torej bistveno dlje kot današnja cankarjevska *enajsta šola* dobrega imena in ugleda, stara manj kakor sto let.

Vrhniška *enajsta šola* pri Cankarju in v »predcankarjevski« dobi

Osvežimo si morda že obledeli »šolski spomin« na *enajsto šolo* pod vrhniškim mostom, kot jo je Cankar nostalgичno opisal usodnega leta 1914 v *Mojem življenju*. Dogajanje je postavil v svoje predšolske dni, preden je jeseni 1882 moral *enajsto*, kljub silnemu odporu, zamenjati za pravo šolo.⁵

»Kmalu pa se mi je razširilo obzorje od mesarjevih klad do enajste šole pod mostom; za dobrih sto korakov. Ob vročih poletnih dneh, ko Močilnik usahne, ko je temno Retovje skoraj prazno in ko mila zelena Ljubija sanja svoje tihe sanje globoko pod vrbami, upade Ljubljanica za cel seženj in ošabna Vrhnica je samo še potok. Ves levi del struge je sam bel prod, od sonca spaljen. Takrat se prične enajsta šola pod mostom ter se neha ob prvih jesenskih nalih. Mnogokaj sem študiral v svojem življenju, ali tako bogate in koristne učenosti, kakor jo daje svojim učencem enajsta šola pod mostom, nisem zadobil nikjer in nikoli. Kakšna čuda prečudna hrani ta goli, posušeni prod! Očem, ki jih iščejo, srcem, ki verujejo vanje, se kažejo čuda ob vsakem pogledu, ob vsakem koraku. Polomljen, star lijak, obroč kolesa, preluknjana ponev, počeni lonci, vilice s poldrugim klinom, pipec brez ročnika

¹ O srečni rešitvi arhiva višnjegorskega mesta, zapisanega v prvih letih po drugi svetovni vojni gotovemu uničenju, gl. Vilfan–Bruckmüller, Višnja Gora, str. 155.

² Cankarjevi spomini z naslovom *Moje življenje* so izhajali od 10. januarja do 13. junija 1914 kot feljton v sobotnem listku Slovenskega naroda, knjižno izdajo pa so doživeli šele leta 1920, že po pisateljevi smrti. Gl. Boris Merhar, *Opombe*, v: Cankar, *Izbrana dela VII*, str. 482–484; Janko Kos, *Opombe*, v: Cankar, *Zbrano delo XXII*, str. 281–282.

³ Golec, *Butale so vas*, str. 37.

⁴ SSKJ IV, str. 1092, geslo »šola«.

⁵ Cankar, *Moje življenje*, v: *Izbrana dela VII*, str. 293–295.

Razglednica z mostom čez Ljubljanico na Vrhniki, odposlana leta 1910. Na njegovem mestu je stal starejši most, pod katerega je Cankar zahajal v *enajsto šolo*.⁷

– sam Bog nebeški vedi, od kod se je bilo vse to nabralo v Ljubljano! Ali vsaka stvar posebej je bila čudo prečudno in je imela svoj pomen. Šimčevemu Lojzetu se je celo posrečilo, da je našel denarnico; res ni bilo nič v nji, denarnica pa je vendarle bila. Čudes največje so bili kapeljni, ki so se skrivali pod mokrim kamenjem kraj zadnjih rahlo pljuskajočih valčkov vode. Lovili smo jih z vilicami, z žebli ali pa z golo roko ter jih pekli na žerjavici kar tam v šoli, ki je bila skrita neumnim očem. Zgodilo se je časih, da je bila glava osmojena, repek pa še moker; toda bili so dobri in sočni, kakor na sosedovem vrtu pobrana jabolka.

V šoli smo bili vsi gologlavi in goloroki, hlače pa smo si zavihali visoko vrh do stegna. Nekoč sem v gorečem hrepenjenju pa nadaljnji učenosti zašel malo pregloboko v vodo. Nenadoma se mi je zazdelo, da jaham na ogromnem zelenem konju naravnost proti sljajnemu soncu. Nadvse sladka, brezprimerna sreča me je vsega prevzela in mislil sem, da sem cesar... Tedaj me je zgrabila za lase neusmiljena roka ter me trdo zalučala na prod. Tam sem vztrepetal in se bučno razjokal, sam ne vem zakaj.« [podčrtal B. G.]

Brezskrbnost Cankarjevih rosnih let bi se torej mogla končati tragično, ko utaplajočega dečka ne bi iz vode potegnil Jurčev hlapec, tisti, o katerem zreli pisatelj v epilogu k *enajsti šoli* pravi: »Če komu ni povšeči to ali ono, kar sem storil v poznejšem svojem življenju, naj se prereka s tistim hlapcem, ne z menoj!« Res se je končala drugače, a za tedaj šestinpolletnega Cankarja nemara nič manj tragično, saj je moral v resnično šolo, »ono pusto, srepogledno, od vseh strani zadelano, kjer ni ne sončnega belega proda, ne razbitih loncev, ne luknjastih ponev, ne pipcev brez ročnika in kapeljinov še celo ne.« Ob misli na to grenko življenjsko izkušnjo se mu je dobrih trideset let pozneje izvil nežno-trpek hvalospev: »Enajsta šola, Bog s teboj! Milo se mi stori, kadar se spomnim nate, zibel življenja in spoznanja.«⁶

O prvotnem slabšalnem pomenu *enajste šole* torej ni pri Cankarju niti sledu, čeprav ga je prav dobro poznal, saj si je sintagmo izposodil iz ljudske rabe. Vprašanje je, kje in kdaj jo je prvič slišal – že v otroštvu na Vrhniki ali šele pozneje? Vrhničani se z njo zanesljivo niso ponašali, nemara pa so jih

⁶ Prav tam, str. 295.

⁷ Šumrada, Škrabec, »Vrhnika prečuden kraj«, št. 24.

z *enajsto šolo* dražili okoličani. Vendar ni izključeno, da je Cankar v otroških letih ni poznal in da je zbadljivko slišal šele pozneje, v ljubljanskem obdobju, potem ko se je od doma podal v »višje šole«. Na rodni Vrhniki je potemtakem vedel le za pravo šolo, tisto, v kateri se je z učiteljico že prvi dan zapletel v spor zaradi »jédelj-pomaranč« in v katero je, pomenljivo, kot prvošolec vstopil šele potem, ko je že končal svojo *enajsto šolo pod mostom*.⁸

Kakor koli, v Cankarjevem času so sodobniki gotovo dobro poznali pojem *enajsta šola* in njegovo lokacijo na Vrhniki, sicer ga Cankar v *Mojem življenju* ne bi uporabil kot nekaj samoumevnega. Bržčas je njegov pomen od pisateljevih otroških do zrelih let že blede, a sam frazem, povezan z Vrhniko, je še živel v kolektivni zavesti. S Pleteršnikovim sprejemom frazema v *Slovensko-nemški slovar* (1895) – v geselskem članku se avtor sklicuje na Frana Levstika in navaja njegovo oznako *šaljivi pregovor o enajsti šoli na Vrhniki* – pa je *enajsta šola* postala del slovenskega knjižnega besedišča.⁹ A kdo bi si tedaj mogel misliti, da bo ta pomen že v nekaj desetletjih popolnoma izginil, ker ga bo nadomestil frazem s Cankarjevim novim pomenom. Pisatelj je namreč *enajsto šolo* v *Mojem življenju* zavestno ali ne »oprál vseh grehov«, s tem da je prvotno negativni pomen zamolčal in ga preobrazil v pozitivnega, v njegovo popolno nasprotje.

Preden podrobneje spregovorimo o prvi znani omembi vrhniške *enajste šole* iz leta 1744 ter o prvotnem pomenu in izvoru frazema, si pogledjmo, kaj je bilo o tem šaljivem reku znano doslej. Stvári sem skušal priti do dna, čeprav sem na samem začetku vedel, da bo šlo težko samo z instrumentarijem zgodovinarja. Že pri prvih korakih sem tako nujno moral zaiti na nedomača, spolzka tla, na področje literarne vede. V zgodovinskih delih o vrhniški preteklosti¹⁰ namreč v zvezi z *enajsto šolo* ni najti ničesar, kar je povsem razumljivo, saj so se Vrhnikičani ironičnega rekla otepali. Tudi v literarni zgodovini in domoznani

stvu je po pričakovanjih pustilo prav malo sledov. O *enajsti šoli* s prvotnim pomenom je, kolikor je znano, najprej spregovoril Fran Petre v delu *Rod in mladost Ivana Cankarja* (1947), a zgolj mimogrede. Vzrok za nastanek zbadljivke je videl v nemščini, s katero naj bi se vrhniški tržani preradi košatili, zato naj bi furmani Vrhniki nadeli vzdevek *enajsta šola*.¹¹ Tako se je Petre vprašanja *enajste šole* prvi dotaknil z vrhniške perspektive, ne da bi pri tem opozoril na očitno neskladje med Cankarjevim in predcankarjevim pomenom besedne zveze. Temu problemu sta nekaj besed namenila France Dobrovoljc (1972)¹² in za njim Jože Rode (1997),¹³ ki sta ob kratkem komentarju o nastanku dovtipa povzela skromna dognanja literarnih zgodovinarjev, da je reklo poznal že Valentin Vodnik, razložil pa Fran Levstik.

Ker se slovenska literarna veda z vprašanjem *enajste šole* ni ukvarjala, mi je pri poglobljanju v njegov historiat preostala samo ena zanesljiva pot – razčlenitev kritičnih opomb k Cankarjevemu *Mojemu življenju* in omemb frazema v slovenski leksikografiji. Rezultat je bil pičel, saj lahko vse znane omembe *enajste šole* v 170-letnem časovnem razponu med višnjegorskim zapisom (1744) in Cankarjem (1914) naštejemo na prste ene roke. Literarnozgodovinske opombe k *Mojemu življenju* poznajo samo dve omembi – Vodnikovo leta 1796 in Levstikovo pred letom 1870, prvič objavljeno šele 1892.¹⁴ Tema sem po pregledu leksikološkega gradiva Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU mogel dodati še Zarnikovo iz leta 1862¹⁵ in že omenjeni citat iz Pleteršnikovega

¹¹ Petre, *Rod in mladost*, str. 82–83. – Čeprav je bilo Petretu zelo dobro znano prizorišče literarne, Cankarjeve *enajste šole pod mostom*, ob opisu Ljubljane o sami »šoli« molči (prim. prav tam, str. 102–103): »Struga Ljubljane je bila privlačna zlasti na dveh krajih. Pri pristanišču, kjer so bili brodniki in je ostalo še nekaj tovarnega prometa, in pa okoli verdskega mostu blizu novega doma Cankarjevih, kjer je bila zmetana vanjo razna šara, na bregu pa so tržanke prale in si v svojem klenem razgovornem jeziku vsak dan izpovedovale novice.«

¹² Dobrovoljc, *Cankarjev album*, str. 241.

¹³ Rode, *Vrhnika*, str. 74. – Na Rodetov odlomek o enajsti šoli me je prijazno opozorila leksikologinja prof. Polona Kostanjevec z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

¹⁴ Merhar, *Opombe*, v: Cankar, *Izbrana dela VII*, str. 498. Janko Kos, *Opombe* v: Cankar, *Zbrano delo XXII*, str. 296.

¹⁵ ISJFR, *Listkovna kartoteka*, šk. E 13, *enajsta šola*. – Za nasvete, pomoč in prijaznost se iskreno zahvaljujem so-

⁸ Prim. Cankar, *Moje življenje*, v: *Izbrana dela VII*, str. 295–299. – O Cankarjevem vstopu v šolo gl. Petre, *Rod in mladost*, str. 101.

⁹ Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar II*, str. 640, geslo »šola«.

¹⁰ Na podlagi arhivskega gradiva je o starejši vrhniški preteklosti pisal predvsem Rafael Ogrin. Prim. njegove razprave v *Kroniki*, letniki IX–XI, ponatisnjene v *Vrhniških razgledih I*, 1996, str. 161–166, 167–171, 180–184.

slovarja (1895). Iz stoletja med 1796 in 1895 imamo torej vsega štiri pričevanja o *enajsti šoli*, od tega samo zadnja tri povezana z Vrhniko.

Vodnikova omemba, ki je brez Vrhnike in je bila priobčena v *Veliki pratiki* za leto 1796, je najbolj skopa in tudi pomensko najmanj jasna. Ali je pesnik mislil na katero koli *enajsto šolo* ali na ono na Vrhniki, bo najbrž za vselej ostalo nepojasnjeno, saj v četrti kitici novoletne voščilne pesmi ni druge opore za razglabljanje kakor povezava *enajste šole* s sleparji:

»Poštenim obderžat njih dobro volo,
sleparjam pometat enajsto šolo.«¹⁶

Pometanje je mogoče razumeti kot kazen ali pa si pesnik želi, naj se sleparjem slabi name-ni izjalovijo, saj takšna šola ne obstaja in je torej ne bodo mogli pomesti. Pesnikova poanta bi bila zgrešena, ko bralci pratike ne bi natanko vedeli, kaj reklo pomeni, zato so ga literarni zgodovinarji upravičeno označili kot »*staro ljudsko modrost*« (J. Kos)¹⁷ in »*ljudski izrek*« (A. Slodnjak).¹⁸

Čeprav že dolgo vemo, da je Vodnik besedno zvezo uvedel v leposlovje, pa doslej ni bilo splošno znano, kdo jo je prvi povezal z Vrhniko. Zasluga za to gre Valentinu Zarniku, ki je reklo skoraj osemdeset let za Vodnikom omenil v povesti *Maščevanje osode*, objavljeni leta 1862 v celovškem Slovenskem glasniku.¹⁹ Presenetljiva je ugotovitev, komu je *enajsto šolo na Vrhniki* položil v misel in v kakšnem kontekstu. Povest namreč v ničemer ni povezana s slovenskim okoljem, saj se dogaja v Stubiških Toplicah, niti nobena od literarnih oseb ne prihaja iz pisateljevega narodnega prostora.²⁰ Poljska grofica Matilda Lokavska zbadljivo *enajsta šola na Vrhniki* v mislih poveže z nevednostjo malega hrvaškega plemiča Jurija Bornimovića, ki

se izdaja za barona.²¹ Njun dialog, postavljen v čas po letu 1849, poteka takole:

»Da bi vendar pogovor v tek pripeljal, [Bornimović] vpraša, če je dovoljeno zvedeti, kakšna mikavna knjiga je v stanu jo še bolj zanimati, kot veličastna nevihta? – 'To se ravno z viharjem vne-ma; pa kaj bi vam dalje razkladala, saj vem, baron, da pisatelja le po imenu poznate.' – 'To je?' – 'Lord Byron-ovo child Harold's pilgrimage' sarkastično se je spet nasmehljala, saj je naprej vedla, da je to za soseda enajsta šola na Vrhniki. Za Bornimovića je bil ta zadnji udarec več kot le na pol zgubljena bitva. Res je imel v svoji knjigarni nemški prevod Byronovih del, ali bral jih ni nikoli.«²² [podčrtal B. G.]

Ni mogoče, da bi poljska grofica, povrhu še ruska in ne avstrijska državljanka, kdaj slišala za Vrhniko, kaj šele za njeno *enajsto šolo*. Zarnik je hotel zgolj poudariti, da gre pri reklu za krajevno posebnost, ki je domišljavi hrvaški plemič ne more poznati. Tako kot Byronovo delo je *vrhniška enajsta šola* za Bornimovića nekaj zelo posebnega in tujega. Zato pa je mogoče iz Zarnikove rabe *enajste šole na Vrhniki* zanesljivo sklepati, da je bilo reklo v njegovem času dobro znana zbadljivka in tako bralec ni potreboval dodatnega pojasnila o njej.

Nastanek in pomen rekla, ne pa tudi razlog, zakaj je lociran na Vrhniko, je v *Vodnikovem življe-*

delavcem Leksikološke sekcije ISJFR doc. dr. Andreji Žele, prof. Janezu Kebru in prof. Poloni Kostanjevec.

¹⁶ Novu letu se voshi, v: *Velika pratika*, s. p.

¹⁷ Cankar, *Zbrano delo XXII*, str. 296.

¹⁸ Levstik, *Zbrano delo VII*, str. 363.

¹⁹ Zarnik, *Maščevanje osode*, str. 375. – K temu delu me je napotila Listkovna kartoteka ISJFR, šk. E 13, *enajsta šola*.

²⁰ Zarnik je zgodbo postavil v okolje, ki ga je spoznal v letih 1862–1867, po končanem pravnem študiju, ko je služboval na Hrvaškem kot vzgojitelj sinov poznejšega bana barona Raucha (prim. Ivan Železnikar, Dr. Valentin Zarnik, v: Zarnik, Dr. Valentin Zarnikovih, str. XVII).

²¹ Tudi Zarnikov opis ljudi Bornimovićevega družbenega položaja in kova se najbrž precej sklada s prepričanjem o tem, kakšni so bili »absolventi« vrhniške enajste šole (Zarnik, *Maščevanje osode*, str. 361): »Bili so ti volkovi bosi plemiči iz kmetov, ki so z magnati vred določevali po tako zvanem 'starodavnem ustavu' osodo domačije. Vem, če si se le količkaj v naši južni zgodovini zgledoval, imaš še dobro na pameti glasovite Turopoljce. Ker pa ti z vsemi deržavljanskimi pravicami obdarovani plemenitaši niso v gradovih in palačah stanovali, temveč v lesenih, z blatom zamazanih kočah, ktere je večidel svinjak obdajal, imenovali so jih ljudje šaljivo: Slivarji. Večina izmed njih ni nikdar predrila v skrivnosti, ki jim branje in pisanje pravimo. Če pa je bil kdo tema umetnostima kos, ali pa je celo dijaški, to je latinski govoril in staro ogrsko pravo zvršil, bil je pa že velik slivar in služba velikega sodnika mu gotovo ni odšla. Če je pa spadal k kvintesenciji vsih slivarjev, prvoval je med njimi, ker govoril je tudi nemški z ogrskim naglasom in brez artikkelnov, francoski za silo, imel je lase po najnovejši šegi razčesane, puščal si je dolge nohte rasti, hodil je vedno elegantno opravljen in v prsih je nosil veči ponos, kakor kateri si bodi španjolski grand. /.../ Eden prvih zastopnikov te baže hrvaškega plemenitaštva je bil Juri Bornimović.«

²² Zarnik, *Maščevanje osode*, str. 375.

nju nekaj let pozneje, med 1867 in 1870, kratko razložil Fran Levstik: »Pred cesarjem Jožefom je bilo do nove maše vsega vkup dovolj deset let učenja. Od tod šaljivi prigovor o enajsti šoli, katere sedež je pri nas Vrhnika, na Avstrijskem Gablitz.«²³ Besedilo je ostalo v rokopisu in bilo prvič objavljeno šele leta 1892, po pisateljevi smrti. Samo tri leta pozneje je Levstikovo razlago povzel Maks Pleteršnik, ki je *enajsto šolo na Vrhniki* sprejel v svoj slovensko-nemški slovar (1895) takole: »enajsta šola: šaljivi pregovor o enajsti šoli na Vrhniki (ker je pred cesarjem Jožefom bilo do nove maše vsega vkupe dovolj deset let učenja), Levst. (Zb. sp. III, 296).«²⁴

Do Cankarjevega vstopa v slovensko književnost je moral biti tak pomen besedne zveze dobera uveljavljen. Poudarjal je človeško nevednost in neizobraženost, povezani s pretirano nadutostjo in domišljavostjo. Boris Merhar (1954) je ob Levstikovi razlagi pripomnil: »Potemtakem bi šlo pri tej umišljeni 'najvišji šoli' za podobno tvorbo, kakor je 'peto kolo' (neobstoječa, odvečna stvar), samo da z ironičnim poudarkom.«²⁵ Toda polagoma je reklo postajalo zastarelo, tudi zaradi sprememb v izobraževalnem sistemu je bilo vse težje razumljivo in končno nejasno. Njegova raba je na začetku 20. stoletja bržčas že pešala, saj besedna zveza *enajsta šola* ni bila več imaginarna, ampak realna: postala je žargonska oznaka za tretji letnik bogoslovja. »Al v jednajsti šoli sreča njega britke smrti sled«, pravi namreč péta pesem o smrti nekega bogoslovca, zapisana leta 1910 v okolici Ptuja.²⁶ Prav izgubljanje prvotnega pomena pa je najbrž tudi glavni vzrok, zaradi katerega je Cankarjev pomen *enajste šole* v 20. stoletju tako zlahka povsem izpodrinil prvotnega, slabšalnega.

²³ Levstik, Vodnikovo življenje, v: Zbrano delo VII, str. 11. – Nedatirani rokopis je nastal med letoma 1867 in 1870 v sklopu Levstikovih prizadevanj, da bi za Slovensko Matico pripravil kritično izdajo Vodnikovih spisov (gl. Opombe Antona Slodnjaka v: prav tam, str. 355–362). Prva objava Vodnikovega življenja iz leta 1892 nemško ime Gablitz še nasilno slavizira v Goblice (Levstik, Levstikovi zbrani spisi III, str. 296), kar je najbrž šele v Slodnjakovi redakciji (1935) postalo Gablitz (Levstik, Frana Levstika zbrano delo VI, str. 39) in dobilo ustrezno razlago o legi Gablitz v dunajski okolici (prav tam, str. 440).

²⁴ Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, str. 640, geslo »šola«.

²⁵ V: Cankar, Izbrana dela VII, str. 498.

²⁶ GNI, OSNP 9577 (prejšnja 9300), »Dijak-bogoslovec Johan Fištrovič umrje«, zapisal Franc Kramar 2. septembra 1910 v Kicarju pri Ptujju. – K viru me je napotila Listkovna kartoteka ISJFR, šk. E 13, enajsta šola.

Prva omemba *enajste šole na Vrhniki* iz leta 1744

Vrnimo se k izhodišču, k prvemu znanemu zapisu o *enajsti šoli na Vrhniki* v dokumentu, nastalem leta 1744 v Višnji Gori. Pomen tega zapisa je tem večji, ker postavlja *enajsto šolo* na Vrhniko celih 118 let pred Zarnikom (1862) in je poleg tega pol stoletja starejši od Vodnikove omembe frazema *enajsta šola* (1796). In končno višnjegorski primer ni le najzgodnejše pričevanje o vrhniški *enajsti šoli*, temveč tudi edina znana neleposlovna omemba, za nameček ovekovečena v uradnem dokumentu.

Zapisal jo je višnjegorski mestni sodnik Johann Reichard v odgovoru na obtožbe, ki jih je zoper njega uperila skupina šestih someščanov. Reichardova omemba *enajste šole na Vrhniki* je sicer zgolj obrobna ironična opazka, ki bi jo zlahka prezrl, ko ne bi vzbujala asociacije na Cankarja. Zanimivejši so drugi deli sodnikovega pisnega odgovora, zlasti tisti, v katerem mimogrede razkriva jezikovne razmere v Višnji Gori. Ker mož ni bil s Kranjskega, temveč iz koroškega Volšperka, je imel v občevanju z novim okoljem težave, saj Višnjani večinoma niso znali nemško. V Višnjo Goro, v tedaj najimenitnejšo hišo na trgu, se je priženil leta 1731, ko je stopil pred oltar z mlado vdovo Evo Elizabeto Prelesnik,²⁷ hčerko gostilničarja, mitničarja in dolgoletnega mestnega sodnika Janeza Iggerja.²⁸ Reichard je v vsem nasledil kmalu zatem umrlega tasta, postal višnjegorski meščan, vodil gostilno in bil leta 1741, po desetih letih bivanja v mestecu, prvič izvoljen za njegovega prvega moža. Someščani so mu očitno zaupali, sicer ga na položaj mestnega sodnika ne bi postavili kar sedemkrat zapored.²⁹ Kot bomo videli, naj Reichard ne bi bil več »deželnega jezika« ali pa ga vsaj naj ne bi najbolje obvladal, vendar je kmalu prevzel kranjske navade in se seznanil z njenimi dovtipi, med katerimi je bila tudi *enajsta šola na Vrhniki*. Ta se je namreč kot ironično reklo znašla

²⁷ NŠAL, ŽA Višnja Gora, poročna matična knjiga 1713–1754, 8. 9. 1731.

²⁸ O Iggerju, ki je bil morda tudi sam Korošec, vsekakor pa se je v Celovcu učil ranocelništva, preden se je z družino konec 17. stoletja naselil v Višnji Gori, gl. Golec, Iz zgodovine, str. 108.

²⁹ ARS, AS 166, Mesto Višnja Gora, fasc. 2, sodni protokoli 1705–1752, s. p. – Prim. tudi Golec, Butale so vas, str. 33.

v zadnji točki sodnikovih odgovorov na pritožbe zoper njegov način vodenja mesta.

Bilo je med zadnjo vicedomsko vizitacijo Višnje Gore leta 1744,³⁰ tri leta potem, ko je Johann Reichard prvič postal sodnik, in tri leta prej, preden so terezijanske reforme odpravile vicedomski urad v Ljubljani, stoletno ustanovo deželnoknežjega namestništva za Kranjsko. V mestece ob glavni deželni cesti med Ljubljano in Novim mestom, ki je štel le kakšnih šestdeset hiš in potemtakem dobrih tristo duš,³¹ je še zadnjič prišel kranjski deželni vicedom, da bi pregledal poslovanje mestnih organov in ugotovil morebitne nepravilnosti. Vicedom je, kot običajno, prisluhnil pritožbam mestnega sodnika in sveta ter pritožbam meščanske občine,³² s posebno pisno pritožbo pa se je pri njem oglasilo tudi šest meščanov, med njimi dva mestna svetnika.³³ Mestni sodnik Johann Reichard je na njihovih pet pritožbenih točk pisno odgovoril deželnemu vicedomu še istega dne, 17. junija 1744.³⁴ Ker sama vsebina obtožb in odgovorov ni tako zanimiva, da bi se ustavljali ob vsaki točki posebej, povejmo le, da so sodniku očitali nepravilnosti pri vodenju računov in sodniške funkcije, pri nadzoru mer in uteži ter pri razdeljevanju mestnih vrtov, mu naprtili neutemeljeno izključitev devetih meščanov iz meščanske občine in sprejem nepriemernih oseb v meščanski stan ter obsodili zapravljanje mestnega denarja za neupravičena popivanja. Mimogrede so se na začetku obregnili še ob Reichardovo gospodarsko dejavnost, točenje vina in peko kruha, s katerima naj bi mestu povzročal znatno škodo.

Ni potrebno poudarjati, da je obtožbam vsaj deloma botrovala zavist, za njimi pa naj bi se po Reichardovih besedah skrival tudi pravi namen podpisnikov: spraviti na sodniško mesto enega od nezadovoljnežev, mestnega svetnika Elijo Kastelica. Užaljeni Reichard je avtorje obtožb precej netaktno imenoval »šest upornikov« (6 Rebellen), označil

njihove besede za »plod strasti šestih čevljarjev, ki niso mestu v nikakršno korist«, in se pri poudarjanju svojih zaslug skliceval na druge meščane in sosednjo gospodo, pri čemer ni pozabil omeniti 22 let sodnikovanja pokojnega tasta Janeza Iggerja.

Ustavimo se pri povedni drugi točki pritožb in odgovoru nanjo. Skupina šestih someščanov je Reichardu očitala, da se sklepi mestnega sveta nikoli ali zelo redko sprejemajo brez soglasja njegove žene, »gospe mestne sodnice«, sodnik pa je to obtožbo gladko zavrnil z besedami: »*Glede moje žene je takole. Doslej sem jo moral nujno klicati zaradi jezika, ker gospodje med seboj niso tako dobri in jim [žena] moje besede razloži v deželnem jeziku.*« Da bi podkrepil upravičenost ženine navzočnosti na sejah mestnega sveta in pri sodnih razpravah, se je spretno izgovoril še na vladarico Marijo Terezijo in s tem na tedaj »visoko veljavo« ženskega spola: »*Poleg tega je znano, da je danes vsa vlada v rokah ženske, naše najmilostnejše kraljice in kneginje dednih dežel, ki sem ji 10. julija 1741 tudi sam prisegel zvestobo, zato je treba žensko visoko ceniti. Sicer pa je moja žena zmožna odgovarjati celotnemu mestnemu magistratu.*«

Koliko je Reichard obvladal »kranjsko« in kdaj je za tolmačenje v »deželni jezik« resnično potreboval ženino pomoč, ni mogoče dognati, saj to presega naše spoznavne možnosti. Gotovo pa je, da sta bila oba z ženo v odgovarjanju precej spretna in odrezava. Če je v sklicevanju na Marijo Terezijo zaznati vsaj prikrito ironijo, potem je ta dosegla vrhunec v enajsti šoli na Vrhniki, ki jo je Reichard prihranil za konec, za sklepni stavek odgovora na zadnjo točko obtožb. V tej točki so ga someščani bremenili, da kot sodnik hkrati opravlja tudi službo mestnega pisarja, kar pomeni, da lahko sam sebi potrjuje mestni račun. Čeprav so bili letni računi zadnja tri leta popolnoma neurejeni, jim ob predložitvah ni nihče očital nikakršnih nedoslednosti. Reichard je na očitek o dvojni funkciji sodnika in pisarja odgovoril: »*Povsem hvalevredno je, da bodo mestni sodniki svoje mestne račune vlagali na častitem uradnem mestu [= pri vicedomskem uradu]. In bilo bi želeti, da bi jih tja oddajali tudi pred sto leti, saj potem ne bi bilo tolikšne zmede, da gospod pisec od mene pred iztekom leta zahteva račun. Tega se je moral sam naučiti v enajsti šoli na Vrhniki (mueß selber solches in der 11. Schuel zu Oberlaybach erlernet haben).*«

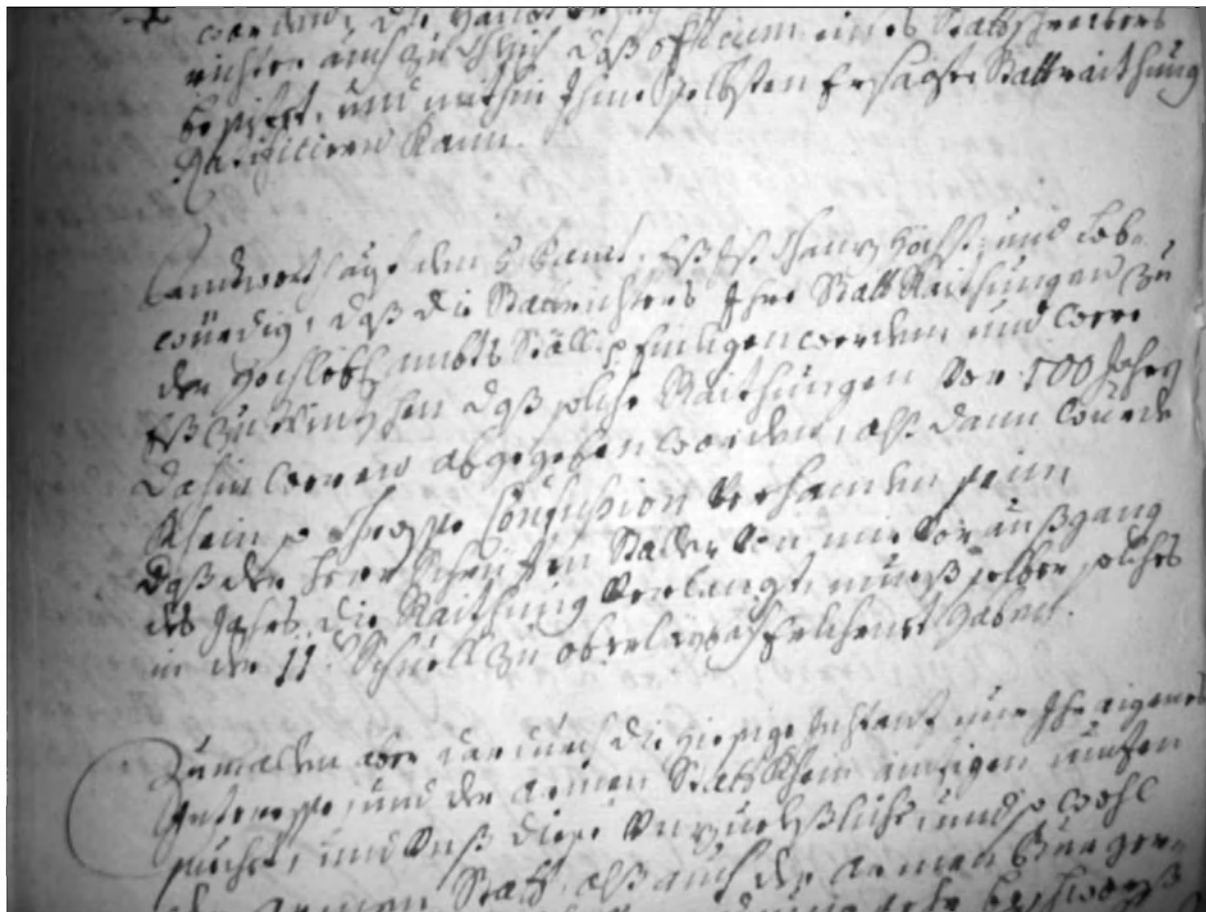
³⁰ ARS, AS I, Vic. a., šk. 184, fasc. I/145, W I-2, vicedomska vizitacija mesta junija 1744.

³¹ Popis stanovanjskih hiš višnjegorskega mesta, njihovih prostorov in lastnikov iz leta 1748 naveda 59 naseljenih hiš (ARS, AS 166, Mesto Višnja Gora, fasc. 6, snopič 4, 22. 3. 1748).

³² Oboje so ohranjene samo v konceptu (prav tam, 17. 6. 1744).

³³ Prav tam, predstavljeno 17. 6. 1744.

³⁴ Prav tam, 17. 6. 1744.

Prva omemba enajste šole na Vrhniki v dokumentu iz leta 1744.

Tako je vrhniška *enajsta šola* kot ironičen dovtip pristala v uradnem dokumentu, najbrž prvič in zadnjič v svoji večstoletni zgodovini. Vsebinska dokumenta ni bila sicer prav nič povezana z Vrhniko, pa tudi ne njegov pisec niti kateri od šestih »upornikov«, zoper katere je priseljeni Korošec posegel po tej kranjski zbadljivki. Zagotovo pa so vsi, vključno z deželnim vicedomom, prav dobro vedeli, na kaj je podpisani z njo meril. In če Johann Reichard na rodnem Koroškem še ni poznal imenitosti omenjene »vrhniške ustanove«, je zanjo izvedel v Višnji Gori. Glede na izpričano »svetovalsko vlogo« gospe Reichardove, dobro posvečene v mestnih in drugih zadevah, lahko sklepamo, da mu je najverjetneje prav ona prišepnila, kako naj z vrhniško »šolo« osmeši svojega sodniškega tekmeca Elijo Kastelica – ta je vsekakor mišljen kot »gospod pisec« – in prek njega še družčino njegovih stanovskih kolegov, »mestu povsem nekoristnih čevljarjev«.

Odkod število enajst?

Najstarejši znani zapis o *enajsti šoli na Vrhniki* je torej pomensko jasen in se do Cankarjevega »preobrata« ni spremenil, trši oreh pa je vprašanje izvora posmehljivke. Zakaj ravno enajsta šola in zakaj na Vrhniki? Je besedna zveza avtohtona, kranjska, ali prevzeta od drugod? Kljub vztrajnim prizadevanjem ne morem ponuditi povsem zanesljivih odgovorov, a vredno je bilo vsaj poskusiti in tako spodbuditi k premišljevanju še koga.

Začnimo tam, kjer so pri razlagi pomena končali predhodniki. Zakaj enajsta, je razložil edinole Levstik v *Vodnikovem življenju* (pred letom 1870, objava 1892). Pred Jožefom II. in torej tudi v Vodnikovem času naj bi za duhovniško posvečenje zadostovalo deset let šolanja: tri leta normalke, tri latinske šole in dve humanitarni ter končno dve leti filozofskega študija.³⁵ Literarni zgodovinarji so

³⁵ Levstik, *Vodnikovo življenje*, v: *Zbrano delo*, str. 10–11: »Njegov [= Vodnikov] prvi učitelj se je zval Kolenec, ki ga je 1767. leta vabil pisati ino čitati, v prvo šolo je hodil v

to kratko razlago sprejeli brez pomislekov, ne da bi preverili dejstva.³⁶

Pri tem moramo poudariti, da je Levstik »šaljivi prigovor o enajsti šoli«, kakor ga sam imenuje, ob opisovanju Vodnikovega šolanja zgolj bežno omenil. Asociiral je na tedaj še dobro znani frazem, povezan z Vrhniko, temu dodal gabliško zbadljivko, ki jo je verjetno poznal iz dunajskih let, in naredil nekakšen logičen sklep o neobstoječi *enajsti šoli* kot »nadaljevanju« desetih. A ko si natančneje ogledamo Vodnikova šolska leta, se pokaže, da se Levstik glede »desetih let učenja« moti, posebno pri njihovi razdelitvi. Prvič, v Vodnikovi mladosti še ni bilo normalke, ki jo je uvedla terezijanska šolska reforma leta 1774 kot najzahtevnejšo od treh vrst osnovnih šol.³⁷ Poleg tega se takratno štetje »šol« ni začinjalo s prvim letom normalke ali njene predhodnice – t. i. prve šole (Vodnik), temveč šele z latinskimi šolami, torej s šestimi gimnazijskimi letniki.³⁸

Novo mesto, kjer je imel strica frančiškana Marcela Vodnika, ki ga je učil 1768. ino 1769. leta. Potem se je zopet vrnil domov ter od 1770. do 1775. pri jezuitih izdelal šest latinskih šol. Takrat je bila normalka drugače razdeljena nego zdaj: prva šola je bila abecedna, za njo potlej druga ino tretja, obenem tudi prva latinska. Zategadelj je menda latinsko čitanje bilo ostalo do nedavnih časov v poprejšnjem tretjem, zdanjem četrtem normalnem razredu. Bile so dalje tri latinske šole, potem dve humanitarni, a naposled dve leti modroslovja. Pred cesarjem Jožefom je bilo do nove maše vsega vkup dovolj deset let učenja.«

³⁶ A. Slodnjak (v: Levstik, Zbrano delo VII, str. 363) Levstikove razlage v opombah k Vodnikovemu življenju ne komentira in poleg tega zagreši dve nedoslednosti: pri citatu iz Vodnikove novoletne pesmi zamenja sleparje s hinavcem (»Hinavcu pometat enajsto šolo«), pod vtisom Cankarjevega Mojega življenja, na katerega se sklicuje, pa enajsto šolo zmotno postavlja pod most: »ki je bila po ljudskem izreku na Vrhniki pod mostom«. Trditev o desetih letih šolanja do nove maše v času pred Jožefom II. povzema B. Merhar (v: Cankar, Izbrana dela VII, str. 498), J. Kos pa je niti ne komentira (Cankar, Zbrano delo XXII, str. 296).

³⁷ Prim. Schmidt, Zgodovina šolstva I, str. 179.

³⁸ Jezuitski gimnazijski kurs (studia inferiora) je imel po določbah njihovega študijskega reda iz leta 1599 pet stopenj pouka: tri gramatikalne (nižjo, srednjo in višjo) in dve humanitetni stopnji (poetika, retorika), in to ne glede na število razredov in oddelkov; prvo stopnjo so včasih delili na dva razreda. Tako so dobili šest razredov: infima (elementaris ali parva), principia, gramatica, sintaksa, poetika in retorika. Šolanje v enem razredu je trajalo praviloma eno leto, razen v retoriki, ki naj bi jo kandidati za vstop v jezuitski red obiskovali dve leti. Schmidt, Zgodovina šolstva I, str. 119–120. – Levstik v svoji razlagi – tri latinske, dve humanitarni šoli – misli na omenjenih pet stopenj gimnazijskega pouka: tri gramatikalne in dve humanitetni. Dve

Vodnik v svoji *Avtobiografiji* (1796) razlikuje med »prvo šolo« (elementarno stopnjo), »šestimi latinskimi« (jezuitska gimnazija) in »visokimi šolami« (frančiškanski študij za lastne naraščajnike).³⁹ Pri tem ne daje nikakršne opore za sklep, da so »šole« takrat seštevali. »Deset let učenja« bi kvedjemu dobili, če bi začeli šteti šele s šestimi latinskimi šolami (1770–1776), dodali dve leti študija filozofije v Novem mestu (1776–1778) in ljubljansko bogoslovje (od 1778 verjetno do 1780).⁴⁰ Levstikovo poznavanje izobraževanja v Vodnikovem času oziroma »pred cesarjem Jožefom« se je tako v podrobnostih izkazalo za pomanjkljivo. Čeprav je šolanje za duhovnika lahko trajalo eno desetletje, s tem ni rečeno, da je bila vrhniška *enajsta šola* mišljena ravno kot »višja stopnja« tem in takšnim »desetim šolam«.

Kako torej dognati, zakaj so jo poimenovali »enajsta«? Če sem hotel priti do česa otipljivega, je bilo najbolj smiselno poiskati analogne primere takšnih »visokih šol« v širšem zemljepisnem prostoru, saj bi morda tako dobil tudi natančnejše pojasnilo, odkod in zakaj takšno ime. Levstik je ponudil odlično izhodišče: **Gablitz na Avstrijskem**, kjer naj bi bil »sedež« enake *enajste šole* kakor na Vrhniki. Lega omenjenega kraja v okolici prestolnega Dunaja je navajala k sklepu, da je vrhniška *enajsta šola* »dunajski implantant«, ki so ga v provinco zanesli kranjski študenti in ga prilepili Vrhniki, podobno oddaljeni od Ljubljane, kot je znala razdalja med Dunajem in Gablitzem.⁴¹

leti modroslovja pa predstavljata že visokošolski, filozofski študij.

³⁹ »Pisati inu branje me je učil šolmašter Kolenec 1767; za prvo šolo stric Marcel Vodnik, frančiškanar v Novim mestu 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per jezuitarjih v Lublani šest latinskeh šol. Tiga leta me ženejo muhe v klošter k frančiškanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z oblubami zavežem; al 1784 me lublanski škof Herberstein vun pošle duše past.« Po: Vodnik, Zadovolne Krajnc, str. 116, faksimile str. 117.

⁴⁰ Geslo Vodnik Valentin v SBL XIV, str. 509. – Nekoliko drugačne letnice ponuja Slodnjak v opombah k Vodnikovemu življenju: študij modroslovja v Novem mestu 1777–1778, bogoslovja v Ljubljani 1778–1781 (v: Levstik, Zbrano delo VII, str. 363).

⁴¹ Gablitz leži danes v političnem okraju Dunaj-okolica (Wien-Umgebung) in je sedež trške občine z nekaj več kot 4.000 prebivalci. Podeželski kraj sredi Dunajskega gozda, približno pet kilometrov od meje z mestom Dunajem, je bil šele leta 1977 povzdignjen v trg. Po: <http://de.wikipedia.org/wiki/Gablitz>.

Toda moje poizvedovanje o *enajsti šoli* v Gablitzu in o morebitnih sorodnih »ustanovah« po Avstriji dolgo ni obrodilo sadu. In to navkljub »vsevednosti« medmrežja in izdatni pomoči avstrijskih kolegov, ki so iskanje *enajstih šol* spremenili v pravo malo »preiskavo«. Pomagati mi niso znali niti v »najbolj poklicanih krogih« na Dunaju, kjer niso slišali ne za *enajsto šolo* ne za karkoli podobnega, kar bi bilo povezano z bližnjim Gablitzem.⁴²

Slednjič sem posegel še po skrajnem sredstvu – povprašati, ali iskano reklo morda poznajo v Gablitzu. Čeprav poln dvoma o uspehu poizvedovanja, saj so »prizadeti« navadno najmanj poučeni – slabih stvari o samih sebi preprosto ne želimo slišati in poznati –, je odgovor predstavnikov krajevnne oblasti vseboval veliko več kot le kratko pojasnilo. Tega je spremljalo še eno presenečenje: v Gablitzu ne poznajo *enajste šole*, temveč *visoko šolo* (*»Die Hohe Schule in Gablitz«*), ki je vrhniški po vsebini podobna. Levstik se je torej tudi tu nekoliko uštel, kar navsezadnje pojasnjuje, zakaj o domnevni *enajsti šoli* v Gablitzu niso izbrskali česa natančnejšega že tisti, ki jim je uspelo kraj vsaj določiti.⁴³

O razlagah za nastanek rekla o tamkajšnji »visoki šoli« bomo še govorili. Kar zadeva njegovo morebitno povezavo s sorodno vrhniško zabavljivko, pa je zdaj zanesljivo, da *enajsta šola na Vrhniku* ni njen »kranjski plagiat«. A s tem se nismo približali odgovoru, zakaj se vrhniška imenuje »enajsta«. Odprto ostaja tudi vprašanje, ali je kot »šola« s tem imenom povsem osamljena ali pa ima kje zunaj slovenskega prostora vendarle še kakšno soimenjakinjo. Moja poizvedovanja, omejena le na ožji srednjeevropski okvir med Bavarsko, Češko,

Italijo in Hrvaško, so bila doslej neuspešna.⁴⁴ Od nikoder nisem dobil ničesar otipljivega, niti v zvezi z vrstilnim števnikom *enajsta* niti o kakšnem podobnem reklu, ki bi bilo povezano z določenim krajem. A vendar skoraj ni dvoma, da poznajo podobne »ustanove« še kje po svetu. Ali je vrhniška kot »enajsta« izvirna kranjska jezikovna domislica ali je morda samo izposojenka, pa bosta morda razkrila šele poglobljena raziskava ali srečno naključje. Pri tem bodo prejkone najlažje pomagali narodopisci. Brez novih odkritij pa moramo za zdaj ostati le pri domnevi, da je *enajsta šola* morebiti kranjska »iznajdba« za poimenovanje nečesa z občečloveško poanto.

In kaj je mogoče sklepati o razlogih za ime *enajsta*? Naj gre resnično za »nadaljevanje desetih let učenja«, kolikor je po Levstiku zadostovalo za duhovniški poklic, ali ne, je pomen števnik v nemčem jasen: v šolskem žargonu je pomenil nerealno visoko, neobstoječo šolsko stopnjo. Število enajst je bilo za kranjske razmere še toliko višje, ker je Ljubljana dolgo premogla le šestletno jezuitsko šolo, dokler se ji ni pozno, v začetku 18. stoletja, pridružil triletni, t. i. višji jezuitski študij.⁴⁵ In od šest do enajst se je zdelo strahotno daleč, ravno prav za porogljivi pomen števnik.

Da je *enajsta šola* zelo verjetno res namig na jezuitski šolski sistem s šestimi letniki, bržčas kaže naslednja analogija. Na Bavarskem, verjetno pa še kje v nemškem jezikovnem prostoru, so poznali poimenovanje »*osmi letnik*« (*»achte Klasse«*). S tem neobstoječim jezuitskim letnikom – po naše bi mu rekli »*osma šola*« – so namigovali na skrivni zaključek šolanja, rezerviran za neuspešne študente, ki so padli pri vseh izpitih.⁴⁶

Ne nazadnje pa se lahko v poimenovanju *enajsta šola* skriva tudi **simbolni pomen števila enajst**, umešččenega med dve izrazito pozitivni

⁴² Na zasedanju korespondentov Deželne zgodovinske komisije za Štajersko (Historische Landeskommission für Steiermark) v začetku oktobra 2007 je vprašanje odprla kolegica dr. Christa Schillinger Praßl, ki se ji za pomoč iskreno zahvaljujem. Poleg nje tudi upokojenemu prof. dr. Günterju Cerwinki iz Gradca in direktorju dunajskega mestnega in deželnega arhiva (Wiener Stadt- und Landesarchiv) prof. dr. Ferdinandu Opplu.

⁴³ Prim. Slodnjakovi razlagi »naselbina zahodno od Dunaja v okraju Hietzing« (v. Levstik, Frana Levstika zbrano delo VI, str. 39) in »nekdanja vas v današnjem dunajskem okraju Hietzing« (Levstik, Zbrano delo VII, str. 363). Podobno pravi Merhar: »vas zahodno od Dunaja« (v: Cankar, Izbrana dela VII, str. 498).

⁴⁴ Za pomoč se posebej zahvaljujem prof. Tomažu Simčiču iz Urada za slovenske šole pri Deželnem šolskem uradu za Furlanijo–Julijsko krajino v Trstu.

⁴⁵ V Ljubljani so jezuiti v 17. stoletju poznali samo teološka predavanja. S filozofskimi študiji so začeli šele leta 1704, precej pozneje kakor v Celovcu in Gorici (prim. Schmidt, Zgodovina šolstva I, str. 133–135).

⁴⁶ O tem naj bi pisal Cankarjev sodobnik, bavarski pisatelj in satirik Ludwig Thoma (1867–1921). Nanj in na vsebino pojma »achte Klasse« me je s posredovanjem dr. Christe Schillinger Praßl opozoril prof. dr. Günther Jontes, narodopisec iz Leobna, za kar se obema iskreno zahvaljujem.

števíli. Enajst je namreč število z dokaj skromnim obsegom simbolnih vsebin in še te so povečini negativne, saj enajstica presega idealno mero desetice, zato pomeni čezmernost in neurejenost, rušenje reda in harmonije, tudi nestanovitnost, nevero, herezijo in vsakovrstno zlo! Takšna simboličnost nedvomno temelji na pitagorejski številčni mistiki, negativen pomen števila enajst pa je v krščanstvu posebej poudarjen zaradi njegovega mesta med dvema odličnima številoma, od katerih vsako po svoje simbolizira popolnost: med desetico dekaloga in sveto apostolsko dvanajstico.⁴⁷ Tudi če očetje o rekle *enajsta šola* niso bili posebno poučeni, pa so zlahka poznali sloves enajstice kot »slabega števila«, zaradi česar je bilo le-to toliko bolj primerno za pejorativno oznako.

Zakaj ravno na Vrhniki in od kdaj?

Ostaja še temeljno vprašanje, zakaj so stari Kranjci *enajsto šolo* postavili ravno na Vrhniko. Ali se je *enajsta šola* tam že rodila, so jo na Vrhniko prenesli od drugod ali pa je šlo prvotno za abstraktno oznako in so jo kraju pritaknili šele pozneje? Je njenemu rojstvu botrovala kakšna posebnost Vrhnike in Vrhničanov ali kaka prigoda, ki je polagoma utonila v pozabo?

Zaradi pomanjkanja česar koli oprijemljivega se je bilo treba zateči k edini znani analogiji, v spodnjeavstrijski Gablitz. Tamkajšnja krajevna kronika, ki povzema starejše razlage o nastanku rekla »*visoka šola v Gablitzu*«, pozna več različic dveh možnih izvorov.⁴⁸ Prvi izvor je povezan z zgledno vzrejo volov kot daleč naokoli znano dejavnostjo domačinov, drugi pa z resnično ali izmišljeno prigodo o neuspešni »zasebni šoli«, v kateri je neki (pre)ambiciozni Gabličan šolal svoja za uk pretrda sinova. Prvič gre torej za splošno, drugič za konkretno razlago, obe pa se navezujeta na pikro misel o nevednosti in domišljavosti.

»Volovska« zgodba, ki je povezana z daleč slovečo dejavnostjo Gabličanov, se je ohranila v dveh različicah:

»*Adolf Schmiedl v svoji knjigi 'Dunajska okolica v 20 urah' (Wiener Umgebung auf 20 Stun-*

⁴⁷ Germ, *Simbolika števil*, str. 76–81.

⁴⁸ Vormaurer, Weiß, »Gablitz«, str. 135. – Kopijo strani iz krajevné kronike mi je priskrbelo tajništvo župana trške občine Gablitz, ki mu gre moja iskrena zahvala.

den) iz leta 1835 piše naslednje: 'Na polovici hriba pridemo čez pol ure v vas Gablitz, znano po veliki pivovarni, ki je rabila za povod nekemu ljudskemu reku. Tukajšnja vzreja volov je posebno na glasu in tako pravijo o neumnem človeku, da je študiral na visoki šoli v Gablitzu'.

V 'Slovarju dunajskega narečja' (*Wörterbuch des Wiener Dialektes*) Franza Jakoba iz leta 1929 je Gabličan ne ravno laskavo označen kot vol, in to zaradi nekdanjega zbirališča govedi v tem kraju. Od tod je izpeljan tudi izraz 'visoka šola v Gablitzu' (*Die Hohe Schule in Gablitz*).«

Drugačna je »šolska« zgodba, ki naj bi ji bil podlaga dogodek v nedoločljivi preteklosti; ohranjena je v treh različicah:

»V knjigi 'Ali govorite dunajsko?' (*Sprechen Sie Wienerisch? Von Adaxl bis Zwutschkerl*), ki jo je leta 1980 izdal ddr. Peter Wehle, se pojavlja 'gablški študent' (*Gablitzter Student*) s pomenom *neumen*, neizobražen človek, vendar je izraz opredeljen kot zastarel. Dr. Franz Seraph Hügel je za to reklo že leta 1873 ponudil naslednjo razlago: 'Da je nekdo študiral na visoki šoli v Gablitzu, je treba razumeti le kot posmehljivko, saj ta majhen kraj pri Purkersdorfu na Spodnjem Avstrijskem nima nika-kršne visoke šole; to pomeni toliko kot: ni študiral, tepec je. Tudi volovskim vpregam, dostojanstveno vpreženim v vozove, zlasti v one za pivo, v šali pravijo gablški študenti.'

S tem ljudskim rekom se je ukvarjal tudi okrajni glavar Primo Calvi, ki v 'Predstavitvi političnega okraja Hietzing-okolica' (*Darstellung des politischen Bezirkes Hietzing-Umgebung*) iz leta 1901 pravi: 'O Gablitzu obstaja tudi nadvse vesel rek, znan po vsem Spodnjem Avstrijskem, posebej ko z njim označijo kakšnega nevedneža: -Ta je študiral na visoki šoli v Gablitzu. Rek naj bi izviral od tod, ker je pred mnogimi leti neki pivovar prepustil svoja dva sinova v vzgojo nekemu duhovniku; stanovala sta v hiši na vzpetini nad pivovarno in bila tam deležna tudi pouka, a brez uspeha.

To predstavitev najdemo še v izročilu gospostva Mauerbach in se ujema s Schweikhardtovo (1877–1913) razlago v neki topografiji Spodnje Avstrije, ki prav tako ugotavlja: 'Še vedno pogosta ljudska šala pravi o nevednih, da so študirali na visoki šoli v Gablitzu. Ta rek naj bi nastal tako, da

je neki gabliški pivovar najel inštruktorja za poučevanje dveh sinov in ga nastanil v svoji hišici na vzpetini, a njegov trud pri neumnih mladeničih ni obrodil nikakršnega sadu.'⁴⁸

V obeh primerih so Gabličani predmet posmeha, le da je v prvem krivda »kolektivna« in v drugem »individualna«, v prvem se zdi povezava med »visoko šolo« in vzrejo volov nekoliko prisiljena in nelogična, v drugem, ki se nanaša na pivovarjevo »zasebno šolo«, pa je pojasnjen tudi izvor frazema.

Pri Vrhniki – če je njena *enajsta šola* res izvirno vrhniška – se nagibam k zelo podobnima sklepoma: ironično reklo *enajsta šola* so si prislužili Vrhničani kot skupnost, pač zaradi te ali one lastnosti ali jim ga je zaradi kakšnega zabavnega spodrsaljaja nehote »priskrbel« kak prebivalec tega kraja, vendar se prigoda v izročilu žal ni ohranila.

Vsi avtorji, ki zbadljivo reklo omenjajo, govorijo le o prvi možnosti – »kolektivni krivdi«. Posmehljivko naj bi si izmislili drugi, njen nastanek pa zakrivila prevzetnost Vrhničanov. Fran Petre (1947) je svojo razlago povedal v stavku: »Ker so se tržani košatili s svojim znanjem nemščine, so dali furmani Vrhniki vzdevek 'enajsta šola'.⁴⁹ Trditev je brez kakršne koli podkrepitve, poleg tega pa je postavljena v neustrezní kontekst Bachovega absolutizma in zgodnje ustavne dobe.

Drugačno razlago je ponudil Boris Merhar (1954), ki je sicer prav tako poudaril oholost Vrhnčanov: »Na Vrhniko je to šolo lokalizirala pač zabavljiva domiselnost sosedov, gorkih Vrhnčanom zato, ker so se le-ti menda že od nekdaj čutili 'nekaj več' od drugih.« Trditev je oprl na odlomek iz Cankarjevega *Mojega življenja*: »Vrhniški otrok bi ne smel po svetu, bi ne smel med tuje ljudi. Že navsezgodaj se ga drži tisti oklep ošabnosti, samozavesti in vsegavednosti, ki mu dela nerodo ob vsakem koraku in vse žive dni.⁵⁰

Podobno razlago, vendar brez utemeljitve, najdemo pri odličnem poznavalcu Cankarja in Vrhniške Francetu Dobrovoljcu (1972). *Enajsto šolo pod mostom* (sic!) razlaga z besedami: »Šaljiv vzdevek in krajevna posebnost, ki se drži Vrhniške v ljud-

ski govorici podobno kakor nekoč Višnje gore njen priklenjeni polž. Z njim so vrhniški sosedje tržanom nagajali, češ da so si pridobili znanje, s katerim so se postavljali pred kmečkim ljudstvom (zlasti z nemščino), na svojem visokem učilišču 'enajsti šoli', ki je višje od vseh nekdanjih 'črniš sol'. Izraz je poznal že Valentin Vodnik, razložil pa ga je Fran Levstik v članku Vodnikovo življenje. V resnici pa je bila 'enajsta šola' že od nekdaj zbirališče vrhniških otrok na plitvinah Ljubljaniice pod mostom, čez katerega vodi okrajna cesta Vrhniška–Borovnica.«⁵¹

Dobrovoljc je, kot kaže, povzel Petretovo trditev o košatenju Vrhnčanov z znanjem nemščine, *enajsto šolo* pa z Vrhniške kot celote predstavil pod most, kjer naj bi bila »v resnici« in to »že od nekdaj«. Podobno sklepanje, zelo verjetno, čeprav ne tudi izrecno oprto na Dobrovoljčeve besede, najdemo tudi pri Jožetu Rodetu (1997): »To šolo je res proslavil Cankar, vendar je bila znana že veliko prej. Izmislili si je niso Vrhnčani, marveč prebivalci okoliških krajev, pred katerimi so se tržani radi ponašali, posebno z nemščino, da so nekaj več. Zato so jim okoličani oponašali, da so lahko izobraženi, saj so se vsega tega znanja naučili v svojem 'vseučilišču', enajsti šoli, na Ljubljaniici.«⁵²

Dobrovoljc in Rode sta torej kot poseben razlog za nastanek rekla izpostavila bahanje Vrhnčanov z nemščino, kar je pred njima storil že Petre. Poleg tega sta avtorstvo rekla pripisala prebivalcem okoliških krajev in *enajsto šolo* pod vtisom Cankarja umestila na plitvine Ljubljaniice, kamor jo je s pisateljevim dodatkom *pod mostom* postavil tudi Slodnjak (1958).⁵³ Kot smo opazili, nimata ne reka ne most nič skupnega s prvotnim pomenom besedne zveze, izpričane prvič leta 1744, saj so prvi most na tem mestu ne nazadnje zgradili šele leta 1790.⁵⁴ Tudi sklicevanje na nemščino in okoličane ni posebno prepričljivo. Vrhniška namreč v dobi nacionalnih bojev ni veljala za kakšno »trdnjavo nemštva«, ampak je kljub oviram zgodaj potrdila svoj slovenski značaj in narodno zavednost.⁵⁵ Ne-

⁵¹ Dobrovoljc, *Cankarjev album*, str. 241.

⁵² Rode, *Vrhniška*, str. 74.

⁵³ Levstik, *Zbrano delo VII*, str. 363.

⁵⁴ O mostu gl. Ogrin, *Vrhniški mitničarji*, str. 50; prim. tudi načrt Vrhniške iz okoli leta 1770 v: Habič, *Vrhniška*, sl. 14 med stranema 56 in 57.

⁵⁵ O tem in o tekmovanju vrhniškega slovenskega kulturnega življenja z nemškutarsko miselnostjo in organiziranostjo v drugi polovici 19. stoletja gl. Petre, *Rod in mladost*, pred-

dvomno pa so se zaradi prehodnosti svojega kraja mnogi Vrhničani s tujci sporazumevali v nemščini, ki je bila blizu tudi tanki plasti krajevne elite. In ker je bila vrhniška nemščina nemalokrat le priučena latovščina, je takšna mogla vzbujati smeh in posmeh. Toda temeljno znanje o šolski hierarhiji, ki so ga morali imeti avtorji rekla, slejkoprej priča, da se *enajsta šola* ni mogla poroditi v glavah preprostih, neizobraženih podeželskih okoličanov, ampak v drugačnem, o šolah bolje poučenem okolju, torej med šolanimi oziroma mestnimi ljudmi.

Bržčas niti gabliška *visoka šola* niti vrhniška *enajsta* ne bi imeli tolikšnega odmeva, ko ne bi kraja ležala v neposredni bližini prestolnic, cesarskega Dunaja in kranjske Ljubljane. Obe »najvišji šoli« sta namreč tudi nasprotje uradnemu šolskemu sistemu, ki ga utelešata glavni mesti. Priljubljenost ironičnega rekla pa se je v obeh primerih tem lažje povečala zato, ker sta bila primestna kraja dobro znana v obeh bližnjih mestih in širšem prostoru, Gablitz kot volovsko tržišče, Vrhnika kot vozlišče kopenskih in vodne poti.

Ni torej čudno, če postanejo prebivalci takšnih, sicer majhnih, a gospodarsko uspešnih krajev, prevzetni in domišljavi. Cankar je za Vrhničane trdil, da jim je bila oholost položena v zibelko. Čeprav je v pisateljevem času, v zadnji četrtini 19. stoletja, vrhniški trg gospodarsko že nazadoval, je bil spomin na vrhniške »zlate čase« v stoletjih predindustrijske dobe še vedno živ. Tedaj je Vrhnika ne le v kranjskem merilu slovela kot ena ključnih točk na »cesarski cesti« proti Jadranu. Pretovarjanje blaga in potnikov z vodne poti na kopensko in narobe je kraju ob izviru Ljubljance dajalo poseben življenjski utrip, njegovo ime pa je v ušesih popotnikov odzvanjalo podobno kot svoj čas ime predhodnika, antičnega Nauportusa.⁵⁶

Ob tem se postavlja vprašanje, ali je mogoče, da so vrhniško *enajsto šolo* poznali tudi v širšem prostoru, ne le na Kranjskem oziroma v de-

želah slovenskega jezika? Bi potemtakem nemški Korošec Johann Reichard, ki je leta 1744 v Višnji Gori ovekovečil njen obstoj, utegnil slišati zanjo že v rodnem Volšperku, kjer so jo potemtakem imenovali tako, kot je sam zapisal: »*die elfte Schule zu Oberlaibach*«? V takem primeru se ponuja še ena možna razlaga, zakaj je namišljena »šola« domovala prav na Vrhniku. Če ni zgolj naključje, potem bi mogla biti vmes besedna igra z nemškima imenom Ljubljane in Vrhnike: Laibach in Oberlaibach. Ker je Ljubljana premogla pravo »Schule«, je bil za ironijo v pomenu »Ober-Schule« kraj Oberlaibach nadvse primeren, saj je že po imenu »višji« od kranjske prestolnice. Popotniki in tovarniki iz sosednjih nemških dežel so vsekakor dobro vedeli za Oberlaibach, kjer se je končala plovna pot po reki Ljubljanici. In končno je širjenje védenja o vrhniški *enajsti šoli* morda pospeševalo še posmehovanje (nemških) sosedov Ljubljančanom in Kranjcem kot jezikovno drugačnim, zato v občevanju z »zunanjim svetom« neredko nerodnim in robotim. Toda takšna prikrita porogljivost, o kateri lahko le domnevamo, bi bila sekundarna. Ni namreč mogoče dvomiti, da je povezava *enajste šole* z Vrhniko plod domače, kranjske pameti, čeprav iznajdba same besedne zveze morda ni kranjska.

Če je njeno postavitve na Vrhniko povzročila »samo« prevzetnost Vrhničanov, ponosnih na pomembnost svojega kraja, ni v tem nič takšnega, po čemer bi bili Vrhničani drugačni od prebivalcev drugih mestnih in trških gnezd na Kranjskem. Zakaj se je torej ironično reklo pilepilo prav nanje, kot da v deželi ne bi manjkalo podobnih »purgarskih« središč? Nemara je del odgovora skrit v dejstvu, da je Vrhnika postala trg šele v zgodnjem novem veku in da ni nikoli premogla vseh lastnosti pravega trga. V notranjem življenju dejansko ni funkcionirala tako kot organizmi starejših, srednjeveških trgov in nekaterih njihovih novoveških posnemovalcev, saj ni izoblikovala sloja tržanov, ki bi se ponašal s »purgarskim« imenom, niti klasičnega avtonomnega organa – trškega sveta, poleg tega pa njen t. i. »trški sodnik« ni bil voljen organ trške skupnosti. Naziv trg si je Vrhnika prislužila šele v 16. stoletju, in še to predvsem zaradi predstave o gospodarski upravičenosti takšnega naslavljanja.⁵⁷ Tako je Vrhničane opazno zaznamovalo neskladje med pomembnostjo kraja in njegovo velikostjo na eni strani ter skromno razvi-

vsem str. 82–84, 90–96, 111–116. – Po zadnjem avstrijskem ljudskem štetju leta 1910 je bilo med 2347 Vrhničani (brez 19 tujih državljanov) le 11 takih, ki so kot občevalni jezik navedli nemščino, in 6 z drugim občevalnim jezikom, kar 2330 ali 99,3 % pa jih je priznavalo slovenski občevalni jezik (*Spezialortsrepertorium*, str. 53).

⁵⁶ O gospodarskem pomenu Vrhnike prim. zlasti Golec, *Zgodnjenovoveška*, str. 121–124; prim. tudi Habič, *Vrhnika*, str. 21–25.

⁵⁷ Prim. Golec, *Zgodnjenovoveška*, str. 109–121.

tostjo trške avtonomije na drugi. Prizadevanje za večjo družbeno veljavo je bilo toliko bolj značilno za krajevno elito in neskladna podoba vrhniškega »napol-trga« zato nadvse mikaven predmet ironiziranja.

Toda Vrhničani, kot kaže, le niso bili tako nepomembni in neupravičeno vzvišeni, da bi jim okolica poleg *enajste šole* nadela še kakšno zabavljivko ali da bi na njihov račun zbijala »butalske« šale, kakršnih je bilo v slovenskem prostoru denimo deležno mestece Višnja Gora, od trgov pa štajerski Lemberg, Marenberg in Veržej ali v nemškem prostoru prebivalci saškega mesta Schild (*Schildbürger*).⁵⁸ Pri zasmehovanju Vrhnike je šlo za ironijo, ki se je prejkone porodila iz drugačne vrste zavisti in prezira.

Vrhnika si je laže »prislužila« sedež *enajste šole* še zaradi ene pomembne pomanjkljivosti: ni namreč premogla prave šole. V delih, ki obravnavajo starejšo zgodovino kraja, pred koncem 18. stoletja ni najti nikakršnih namigov na še tako skromne oblike šolskega pouka. Če so za mnoge podeželske župnije izpričani vsaj »šolmoštri«, ki so bili običajno sicer le navadni organisti in mežnarji,⁵⁹ nimamo za Vrhniko poročil niti o vsebinsko praznem nazivu »šolmošter« (*Schulmeister*, *ludi magister*). Dobro poznamo zlasti razmere v letih pred terezijansko šolsko reformo (1774), ko so državne oblasti poizvedovale o obstoječih šolah v deželi Kranjski. Poročilo postojnskega okrožnega glavarja o šolah v notranjskem okrožju iz leta 1761 postavlja vrhniški trg ob bok trgom Šentvid pri Vipavi, Vipava, Cerknica in Planina, v katerih ni

bilo šol. Poleg tega naj bi bili tamkajšnji duhovniki-zorničarji in organisti sploh povsem nevešči nemščine in računstva.⁶⁰ Tudi leta 1774 poroča upravitelj gospostva Logatec, da v župniji Vrhnika in na celotnem območju logaškega gospostva ni nobene šole.⁶¹ Začetki vrhniškega šolstva segajo šele v dobo pospešenega ustanavljanja šolske mreže, ko so trivialke odprli tudi v mnogih manjših in manj pomembnih krajih. Vrhniška trivialka je prvič izpričana leta 1790,⁶² nekaj let prej kot njeno ustanovitev navajata zgodovinska in domoznanska literatura.⁶³

Da Vrhnika zelo dolgo ni bila šolsko središče, je razumljivo že zaradi njene lege v bližini Ljubljane. Domača elita je pač znala poiskati to ali ono primerno osebo za začetno izobraževanje svojih otrok, potem pa jih je poslala v »pravo« šolo v bližnjo deželno prestolnico. Mogoče je tudi, da je reklo *enajsta šola* zraslo iz kakšnega s tem povezanega resničnega pripetljaja, podobnega izročilu o gabliškem pivovarju, ki naj bi svoja dva sinova neuspešno šolal kar doma. Morda so Vrhničani imeli kdaj tudi »pravo« kratkotrajno šolo, potem pa se je na njihovo nesrečo razvedelo o njenem neuspehu oziroma slabem slovesu. Vendar o takšni ali drugačni »ponesrečeni« šoli na Vrhniki najbrž ne bomo nikoli izvedeli kaj določnejšega.

Naj je *enajsta šola na Vrhniki* nastala zgolj zaradi stereotipne domišljavosti Vrhničanov ali iz nekega resničnega pripetljaja, ki je vzbujal posmeh, gre za »staro ustanovo«. Izpričana je torej vse od leta 1744, skoraj sto let pred »visoko šolo v Gablitzu«, o kateri imamo prvo znano poročilo šele iz leta 1835, kar kajpak še ne dokazuje, da je vrhniška starejša. Razumljivo je, da »rojstnih letnic« ene in druge ne bomo dognali. Toda ali lahko vsaj pri-

⁵⁸ Prim. Golec, *Butale so vas*, str. 17.

⁵⁹ V tem pogledu so zgovorni odgovori nekaterih župnikov na uradno povpraševanje o stanju šol leta 1774 (ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, Politični oddelek, šk. 23, PP lit. F, No. 12, Vol. 1). Cerkovniki in organisti so izpričani kot nominalni »šolmoštri« v naslednjih župnijah in vikariatih dolenskega okrožja: v vikariatu Vavta vas mežnar, »den man vulgo schuelmeister nennt« (12. 4. 1774), v župnijah Metlika, Črnomelj in Semič organisti, »der abusum schullmeister genannt wirdt« (30. 3. 1774, 12. 4. 1774), v župniji Žužemberk »einer den man schulmeister nenet« (11. 4. 1774), v župniji Otočec cerkovnik in mežnar »wird zwar ein schulmeister abusive genent« (6. 4. 1774), pri župnijah Krka, Šentvid pri Stični, Šmartno pri Litiji, Šmarje in Višnja Gora prav tako »einige so betitlte schulmeisters« (21. 4. 1774). Edinole semiški župnik je zapisal, da tamkajšnji t. i. »schullmeister« občasno poučuje kakšnega fanta brati, pisati, ministrirati in moliti (30. 3. 1774).

⁶⁰ ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, Politični oddelek, šk. 75, PP, lit. T, No. 4, Vol. 1–2, *Teutsche oder sogenannte Trivial und Normal Schulle in Krain betr.*, 2. 3. 1762.

⁶¹ Prav tam, šk. 23, PP, lit. F, No. 12, Vol. 1, *Lehr=Schullen und Schullmeister, Stiftungen, Bibliotheken auf dem Lande und in den Städten*, 11. 3. 1774.

⁶² NŠAL, ŠAL, Šolstvo, fasc. 7, *Einkünften, Fassionen der Messner und Schullehrer 1790–1860*, 9. 7. 1790. – Za podatke se iskreno zahvaljujem kolegu mag. Stanetu Okolišu.

⁶³ Uveljavljena letnica začetka vrhniške šole je 1796. Prim. Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 364; prim. tudi Slovenski šolski muzej, Dokumentacijska zbirka, mapa šole Vrhnika, Kronika iz l. 1939.

Slovesno odkritje Cankarjevega spomenika na Vrhniki 10. avgusta 1930.

bližno določimo čas njenega možnega nastanka? Za gabliško ni zgodovinske opore, odgovor o starosti vrhniške pa moramo iskati pri »šolah«, kot so letnike šolanja od ena do šest imenovali jezuiti in njihovi gojenci. Sodeč po tem, da *enajsta* najverjetneje namiguje na to štetje, potem vrhniška »šola« ne more biti starejša od jezuitskega šolskega sistema in njegove uvedbe v Ljubljani. Tu so začeli gimnazijske razrede ustanavljati leta 1597, pouk v vseh šestih gimnazijskih razredih pa je stekel leta 1604.⁶⁴ Torej se je *enajsta šola* porodila enkrat po tem letu in je lahko stara štiristo let, glede na izpričanost zbadljivke leta 1744 v Višnji Gori pa vsaj tristo. Čas njenega nastanka moremo z veliko mero gotovosti postaviti v 17. stoletje.

Ob nastanku in najmanj še naslednji dve stoletji je bila »šola«, kot rečeno, zgolj na slabem glasu, v posmeh in nejevoljo Vrhničanom, v veselje in zabavo vsem drugim. Šele Cankar jo je rešil nečastnega slovesa, vendar jo je moral prej preseeliti pod verdski most in jo temu primerno na novo

krstiti za *enajsto šolo pod mostom*. Če pa hočemo biti povsem natančni, moramo tudi geografsko razlikovati dve vrhniški *enajsti šoli*. Prvotna je stala na nedoločljivi lokaciji, saj je pomenila celo Vrhniko. Pisateljsko pero je pozneje iznašlo svojo, popolnoma drugačno *enajsto šolo* z natančno določeno mikrolokacijo na bregu Ljubljane.⁶⁵

Sklep ali Cankarjeva preobrazba doživi popoln uspeh

Verjetno ima večina narodov kakšen kraj z imenitno neobstoječo šolo, podobno vrhniški in gabliški. Vendar pa bi zelo težko še kje našli pisateljsko preobrazbo, pri kateri je iz pejorativnega, krajevno omejenega rekla, nastala literarna besedna zveza z izrazito pozitivno vrednostjo. Vzrokov za tolikšen uspeh je več: poleg Cankarjeve literarne moči in ugleda zagotovo tudi ugodne objektivne okoliščine. Reklo se je tem lažje uveljavilo kot

⁶⁴ V Ljubljani so gimnazijske razrede začeli ustanavljati leta 1597. Od ustanovitve četrtega do samostojnega petega razreda so minila tri leta (1598–1601) in do ustanovitve šestega samostojnega razreda leta 1604 še nadaljnja tri (Schmidt, *Zgodovina šolstva I*, str. 119–120).

⁶⁵ A. Slodnjak (v: Levstik, *Zbrano delo VII*, str. 363) je oboje pomešal v eno, ko je *enajsti šoli* samovoljno dodal *most*, pod katerim naj bi bila locirana: »po ljudskem izreku na Vrhniki pod mostom« (!). Podobno zmoto lahko danes srečamo tudi na svetovnem spletu: »Izraz »enajsta šola pod mostom« je poznal že Valentin Vodnik.« (<http://www.vrhnika.si/index.php?m=knjiga&id=14>).

⁶⁶ Šumrada, Škrabec, »Vrhnika prečuden kraj«, št. 31.

Cankarjeva osebna stvaritev, brez hipoteke starega slabšalnega pomena, ker je ta že za pisateljevega življenja izgubljal aktualnost in prepoznavnost. Ko je prerojena *enajsta šola* s pridatkom »pod mostom« začela zmagovito pot, je bila prvotna *enajsta šola* vsaj med mlajšimi rodovi najbrž že precej pozabljena.⁶⁷ V slovenski književnosti je v 20. stoletju v tem pomenu, kot vse kaže, ni več najti; njena uvrstitev v Pleteršnikov slovar (1895) je tako pravzaprav tudi njen »labodji spev«.

Najsi je Cankar to želel in pričakoval ali pa sploh ni imel nikakršnih namenov, mu je »rehabilitacija« šaljivega rekla o Vrhniki in Vrhničanih več kakor uspela. Po knjižni izdaji *Mojega življenja* (1920) je namreč prenovljena *enajsta šola* presenetljivo hitro prešla tudi v kolektivno zavest.⁶⁸ Zanimivo bi bilo opazovati širjenje novega, Cankarjevega pomena besedne zveze v vseh zvrsteh jezika, še posebno v javnih občilih, kar ostaja izziv za prihodnost. V humorističnem leposlovju je reklo že zgodaj, v dvajsetih letih, parafraziral Fran Milčinski. V eni svojih butalskih zgodb namreč govori »o tujem mestu«, v katerem imajo »pod mostom deveto šolo«. Zgodba o tamkajšnjem prodajanju pameti v sodih je sicer bliže prvotnemu pomenu *enajste šole*, ki ga je pisatelj zanesljivo še poznal, a lega šole »pod mostom« nedvoumno izdaja Cankarjev vpliv.⁶⁹ »Enajsta šola« v Cankarjevem pomenu je že deset let po knjižni izdaji *Mojega življenja* odmevala tudi v strokovnem pisanju. Pedagog dr. Karel Ozvald je leta 1930 v delu *Duševna rast otroka in mladostnika* (1930) uporabil podnaslov *Igranje – »Enajsta šola«* in si pri obravnavi otroške dobe od

7. do 8. leta starosti izposodil dva odstavka iz *Mojega življenja*, ki ju je uvedel z besedami: »*Drugače rečeno – šola je to, in sicer tista »enajsta šola«, ki jo je Ivan Cankar nebeški lepo takole ovekovečil.*«⁷⁰ Novi frazem je že po nekaj desetletjih kot splošno uveljavljenega pripoznala slovenska leksikografija, iz katere pa je izginil prejšnji, »Pleteršnikov« pomen. Slovenski pravopis iz leta 1950 in 1962 ga v skladu s svojo zasnovo navaja brez razlage.⁷¹ Od frazeološkega slovarja J. Pavlice iz leta 1960 pa ga v slovaropisju srečujemo samo še v novi preobliki. Omenjeni avtor razlaga *enajsto šolo* celo že z razširjenim pomenom: zahajanje vanjo pomeni zanemarjati šolo in se raje potepati.⁷² Slovar slovenskega knjižnega jezika (1985) ob *enajsti šoli* navaja razlago *pridobivanje življenjskih izkušenj pri otrocih zunaj šole in družine*.⁷³ Skrajšano razlago *pridobivanje življenjskih izkušenj* najdemo tudi v Bezlajevem Etimološkem slovarju slovenskega jezika (2005), ki se sklicuje na Levstika in uvedbo (predrugečenega) Cankarjevega rekla v knjižni jezik.⁷⁴ Jezikovna praksa je torej naredila svoje, o čemer se najlaže prepričamo iz številnih naslovov najrazličnejših besedil, v katerih se *enajsta šola* kontinuirano pojavlja že desetletja.

V Cankarjevi maniri lahko sklenemo, da je veliki Vrhničan z rodnega trga »spral stoletno sramoto in ponižanje«, saj je neusmiljeni ljudski glas premagala privlačna moč literarnega peresa. Vsaj v tem primeru neizpodbitno in za vselej, kajti *enajsta šola pod mostom* ni dosegla le devete vasi, ampak je s ponatisi in prevodi *Mojega življenja* segla najmanj v devetdesetkrat deveto vas, če ne še v katero bolj oddaljeno in zakotnejšo.⁷⁵

⁶⁷ Dobrovoljc sicer govori v sedanjiku še leta 1972, ko *enajsto šolo* imenuje »šaljiv vzdevek in krajevna posebnost, ki se drži Vrhnike v ljudski govorici«, vendar je treba njegovo izbiro časa razumeti enako kot pri primerjavi, ki jo ponudi takoj zatem: »podobno kakor некоč(!) Višnje gore njen priklenjeni polž« (Dobrovoljc, Cankarjev album, str. 241). Po mnenju domačina Jožeta Rodeta, večkrat citiranega avtorja monografije o Vrhniki, je morala biti zbadljivka v resnici pozabljena že veliko prej, saj sam, rojen leta 1936, ni poznal prvotnega pomena *enajste šole*, dokler ni o njem bral v literaturi.

⁶⁸ V prvi knjižni objavi iz leta 1920, ki je brez uredniških opomb, razlago pojma *enajsta šola* razumljivo pogrešamo (Cankar, *Moje življenje*), prav tako pa tudi v opombah k Zbranim spisom iz leta 1934 (Cankar, *Zbrani spisi XVII*, str. 336–337).

⁶⁹ Golec, *Butale so vas*, str. 37. – Milčinski pravi: »Pa je naneslo in so praviti slišali o tujem mestu, da imajo pod mostom deveto šolo, v tem mestu da je toliko pameti, da jo kar v sodih prodajajo kakor kislo zelje.«

⁷⁰ Ozvald, *Duševna rast*, str. 76, 78. – Prim. ISJFR, Listkovna kartoteka, šk. E 13, *enajsta šola*.

⁷¹ Slovenski pravopis (1950), str. 792, geslo »šola«; Slovenski pravopis (1962), str. 871, geslo »šola«. Breznikov Slovenski pravopis (1920) in Breznik–Ramovšev Slovenski pravopis (1935) frazema še ne poznata.

⁷² Pavlica, *Frazeološki slovar*, str. 542: »Pogosto zahaja v »enajsto šolo« (hodi na potep namesto v šolo).« – Prim. ISJFR, Listkovna kartoteka, šk. E 13, *enajsta šola*.

⁷³ SSKJ IV, str. 1092, geslo »šola«. – Toporiščev Slovenski pravopis iz leta 2001 pojma nima in pri geslu »šola« navaja zelo malo primerov (Slovenski pravopis 2001, str. 1534, geslo »šola«).

⁷⁴ Bezlaj, *Etimološki slovar IV*, str. 91.

⁷⁵ Za strokovni pregled besedila se iskreno zahvaljujem dr. Marjanu Dolganu z Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

Viri

ARS = Arhiv Republike Slovenije:

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 184.
AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, Politični
oddelek: šk. 23, 75.
AS 166, Mesto Višnja Gora: fasc. 2, 6.

ISJFR = Znanstvenoraziskovalni center
SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša:
Listkovna kartoteka.

GNI = Znanstvenoraziskovalni center
SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut:
Zbirka Odbora za nabiranje slovenskih narodnih
pesmi (=OSNP).

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana:
ŠAL (=Škofijski arhiv Ljubljana), Šolstvo: fasc. 7.
ŽA (=Župnijski arhiv) Višnja Gora: poročna ma-
tična knjiga 1713–1754.

Slovenski šolski muzej:
Dokumentacijska zbirka, mapa šole Vrhnika.

Literatura

Bezljaj, France: *Etimološki slovar slovenskega je-
zika. Četrta knjiga Š–Ž*. Ljubljana : SAZU,
ZRC SAZU 2005.
Breznik, A.(nton): *Slovenski pravopis*. Ljubljana :
Jugoslovanska tiskarna 1920.
Breznik, A.(nton), Ramovš F. (ran): *Slovenski pra-
vopis*. Ljubljana: Znanstveno društvo 1935.
Cankar, Ivan: *Moje življenje* (Narodna knjižnica.
Snopič 13–15). Ljubljana: Zvezna tiskarna
1920.
Cankar, Ivan: *Moje življenje*, v: *Izbrana dela v de-
setih zvezkih. Sedmi zvezek*. Ljubljana : Can-
karjeva založba 1954, str. 291–345; opombe
Borisa Merharja na str. 482–504.
Cankar, Ivan: *Moje življenje*, v: *Zbrani spisi. Se-
demnajsti zvezek*. Ljubljana: Nova založ-
ba 1934; opombe Izidorja Cankarja na str.
336–337.
Cankar, Ivan: *Moje življenje*, v: *Zbrano delo. Dva-
indvajseta knjiga*. Ljubljana: Državna založ-
ba Slovenije 1975, str 7–52; opombe Janka
Kosa na str. 281–297.
Dobrovoljc, France: *Cankarjev album*. Maribor :
Založba Obzorja 1972.

Germ, Tine: *Simbolika števil*. Ljubljana: Mladin-
ska knjiga 2003,
Golec, Boris: »Butale so vas, pa ji pravijo mesto«. Butalstvo spodnjekranjske purgarije v pre-
drazsvetljenski dobi. V: *Zgodovina za vse* 4,
1997, str. 14–42.
Golec, Boris: *Iz zgodovine pisarniške slovenščine v
1. polovici 18. stoletja*. V: *Arhivi XXIV*, 2001,
str. 87–108.
Golec, Boris: *Zgodnjenovoveška »kajžarska« trga
Vrhnika in Gorenji Logatec*. V: Jerše, Sašo
(ur.), *Med Srednjo Evropo in Sredozemljem:
Vojetov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC,
ZRC SAZU 2006.
Habič, Peter: *Vrhnika*. Geografska monografi-
ja manjšega mesta. V: *Geografski zbornik.
Acta geographica VII*, 1962, str. 5–67.
Krajevni leksikon *Dravske banovine*. *Krajevni re-
pertorij z uradnimi, topografskimi, zemlje-
pisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospo-
darskimi in tujskoprometnimi podatki vseh
krajev dravske banovine*. Ljubljana: Uprava
Krajevnega leksikona Dravske banovine
1937.
Levstik, Fran: *Vodnikovo življenje*, v: *Zbrano
delo. Sedma knjiga*. Ljubljana : DZS 1958,
str. 9–27; opombe Antona Slodnjaka na str.
355–366.
Levstik, Fran: *Vodnikovo življenje*. V: *Levstikovi
zbrani spisi, III. zvezek, Proza I.* (uredil Fran-
čišek Levec). Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr &
Bamberg 1892.
Levstik, Fran: *Vodnikovo življenje*. V: *Frana Le-
vstika zbrano delo VI*. Ljubljana: Jugoslo-
vanska knjigarna 1935, str. 37–54; opombe
Antona Slodnjaka na str. 439–473.
Ogrin, Rafael: *Vrhniški mitničarji*, v: *Kronika X*,
1962, str. 50–54.
Ozvald dr. Karol: *Duševna rast otroka in mlado-
stnika*. Ljubljana: Slovenska šolska matica
1930.
Pavlica, Josip: *Frazeološki slovar v petih jezikih.
Rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, nje-
mačkih, francuskih i engleskih fraza*. Lju-
bljana : DZS 1960.
Petre, F.(ran): *Rod in mladost Ivana Cankarja*.
Ljubljana : Slovenski knjižni zavod 1947.
Pleteršnik, Maks: *Slovensko-nemški slovar. Drugi
del. P–Ž*. Ljubljana: Knezoškofijstvo 1895.

Rode, Jože: *Vrhnika skozi stoletja*. Ljubljana: Založba Karantanija, Vrhnika: Občina Vrhnika 1997.

SBL XIV = *Slovenski biografski leksikon. Štirinajsti zvezek. Vode – Zdešar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1986.

Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*. Ljubljana: Delavska enotnost 1988.

Slovenski pravopis. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije 1950.

Slovenski pravopis. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije 1962.

Slovenski pravopis. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša 2001.

Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. VI. Krain. Wien: Statistische Zentralkommission 1919.

SSKJ IV = *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Četrta knjiga. Preo–Š*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Državna založba Slovenije 1985.

Šumrada, Janez, Škrabec, Milan: »*Vrhnika prečuden kraj*«. *Kraji v občini Vrhnika na starih razglednicah*. Vrhnika: Skupščina občine 1990.

Velika pratika ali kalender sa tu prestopno lejtju 1796 ali M. DCC. XC. VI. Stiskan per Jan. Fridr. Egerju. V'Lublani Se najde per Wilh. Hajnrihu Kornu.

Vilfan–Bruckmüller, Irena: Višnja Gora in njeno prebivalstvo v 16. stoletju. Ob petstoletnici mesta. V: *Kronika* 26, 1978, str. 155–158.

Vodnik, Valentin: *Zadovolne Krajnc. Izbrano delo* (Zbirka Klasiki Kondorja; 20), Ljubljana : Mladinska knjiga 1997.

Vormaurer, Franz, Weiß, Berthold: »*Gablitz im Antlitz seiner Geschichte*«. *Das ist die Chronik der Marktgemeinde Gablitz zum Anlass der 800-Jahrfeier der Erstnennung von Gablitz*. Gablitz im Wienerwald : Verschönerungsverein, Klosterneuburg : Verlagf Mayer & Comp. 1993/1994.

Zarnik, Valentin: *Dr. Valentin Zarnikovih zbranih spisov I. zvezek. Pripovedni spisi*. V Ljubljani : Narodna tiskarna 1888; spremna beseda Ivan Železnikar, Dr. Valentin Zarnik, str. I–XXVIII.

Zarnik, Valentin: *Maščevanje osode* (Povest iz sedanjega življenja). V: *Slovenski glasnik*. Lepoznansko-podučen list, VIII. zv., 1862, št. 11, str. 355–367; št. 12, str. 373–402.

Spletni viri

<http://de.wikipedia.org/wiki/Gablitz>.

<http://www.vrhnika.si/index.php?m=knjiga&id=14>

Informator

Jože Rode, roj. 1936, Vrhnika.

Zusammenfassung

„DIE ELFTE SCHULE IN VRHNIKA“ – EINE EINRICHTUNG VON EHRBAREM ALTER, ABER SCHLECHTEM RUF

Auf den Spuren eines alten Krainer Spottbegriffes, dessen Ruf durch Cankar gerettet wurde und somit auch die Ehre von Vrhnika

Die Redewendung *die elfte Schule* hat in der zeitgenössischen slowenischen Phraseologie einen ausgesprochen positiven Wert, bedeutet sie doch „das Aneignen von Lebenserfahrung der Kinder außerhalb von Schule und Familie“ (Wörterbuch der slowenischen Schriftsprache). Diese Bedeutung setzte sich erst im 20. Jahrhundert durch, als der Spruch *die elfte Schule unter der Brücke* durch den größten slowenischen Schriftsteller Ivan Cankar (1876–1918) literarisch verewigt wurde. Damit paraphrasierte er den alten Spottbegriff von der *elften Schule in Vrhnika*, der in seinem Geburtsort Vrhnika, einem Markt in der Nähe von Ljubljana, verortet war. Bis zu Cankars Umformung spöttelte der Spruch über die menschliche Unwissenheit und Ungebildetheit, verbunden mit übertriebener Hochnäsigkeit – mit der *elften Schule* war nämlich ironisch die nichtexistente „höchste“ Schulstufe

gemeint, die von ungebildeten Schnöseln „abgeschlossen“ wird. Alles weist darauf hin, dass der Ursprung des Spruches eine Andeutung auf die sechs jesuitischen Gymnasialstufen bzw. die sogenannten „sechs lateinischen Schulen“ beinhaltet. Wahrscheinlich entstand der Spruch im 17. Jahrhundert, als Ljubljana 1604 ein vollständiges sechsjähriges Gymnasium bekam. Vielleicht verbirgt sich in der Phrase *elfte Schule* auch die symbolische Bedeutung des Elfers als einer „schlechten Zahl“.

Die Suche nach ähnlichen ironischen Wortverbindungen im weiteren geographischen Bezugsrahmen war bisher nicht sehr erfolgreich. Bekannt ist nur das Beispiel der sogenannten *hohen Schule* im ländlichen Ort Gablitz bei Wien („die hohe Schule in Gablitz“). Die dokumentierten Erklärungen für die Entstehung dieses Spottbegriffs bieten auch mögliche Erklärungen für die *elfte Schule in Vrhnika*. Es sind zwei Gründe denkbar, warum der Volksmund die *elfte Schule* gerade nach Vrhnika stellte: entweder ein Stereotyp über die Bewohner von Vrhnika (ihr Charakter und ihr Verhalten, die von der Umgebung als störend empfunden wurden) oder ein konkreter, aber in Vergessenheit geratener lustiger Fall eines erfolglosen Schulbesuchs einer unbekannten Person bzw. ein gescheiterter Versuch einer Schulgründung.

Der Spottbegriff *elfte Schule in Vrhnika* ist erstmals im Jahr 1744 belegt, interessanterweise in einem offiziellen Dokument. Der Begriff wurde von einem Stadtrichter im Städtchen Višnja Gora verwendet, in einer Antwort auf die Beschwerde einer Gruppe von Stadtbürgern über seine Leitung der Stadtverwaltung. Die Entdeckung dieser Archivaufzeichnung bestätigt die frühe Entstehung des Spottbegriffes, der in der slowenischen Literatur erstmals in einem Festlied von Valentin Vodnik im Jahr 1796 belegt ist, jedoch nur als *elfte Schule* ohne Verbindung mit Vrhnika. Als *elfte Schule in Vrhnika* taucht der Begriff erst im Jahr 1862 in der Prosa von Valentin Zarnik auf. Nachdem Fran Levstik den Ursprung des Begriffes – mit einer Anspielung auf die zehnjährige Schulbildung in regulären Schulen – erklärt hatte (vor 1870, veröffentlicht 1892), nahm auch das Slowenisch-deutsche Wörterbuch von Pleteršnik (1895) den Spottbegriff als Phrase auf. Zu Cankars Zeit war der Begriff wahrscheinlich noch allgemein

bekannt, obwohl seine Aktualität und Erkennbarkeit schon abnahmen. Gerade das Versiegen der originären Bedeutung beschleunigte schließlich die schnelle Durchsetzung der neuen Bedeutung des Phrasems, wodurch die ursprüngliche ironische Bedeutung vollständig in Vergessenheit gedrängt wurde.

Schlagwörter: *elfte Schule*, Vrhnika, Phrasologie, Ivan Cankar, Wörterbuch von Pleteršnik, Višnja Gora, Archivaufzeichnung, Gablitz.